

17. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Ебергард Шмідт-Ассманн⁴ [пер. знім. Г. Рижков, І.Сойко, А.Баканов]; відп. ред. О. Сироїд. – [2-ге вид., перероблене та доповнене]. – К.: «К.І.С.», 2009. – 552 с.

УДК 347

Петро Романович ЗАСТАВНИЙ
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету

ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

У статті висвітлено особливості застосування заходів цивільно-правового регулювання щодо боржників за договором про надання послуг. Здійснено аналіз різних видів відповідальності за порушення договірних зобов'язань у сфері надання послуг. Охарактеризовано правові наслідки настання відповідальності за порушення договірних зобов'язань залежно від її виду та форми.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, договірні зобов'язання, договір про надання послуг, порушення зобов'язань, види відповідальності.

Заставный П. Р. Виды ответственности за нарушение договорных обязательств о предоставлении услуг.

В статье освещены особенности применения мер гражданско-правового регулирования по должников по договору о предоставлении услуг. Осуществлен анализ различных видов ответственности за нарушение договорных обязательств в сфере предоставления услуг. Охарактеризованы правовые последствия наступления ответственности за нарушение договорных обязательств в зависимости от ее вида и формы.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, договорные обязательства, договор о предоставлении услуг, нарушение обязательств, виды ответственности.

Zastavnyi P. Types of liability for violation of contractual obligations on providing services.

The article highlights the peculiarities of the application of measures of civil law regulation against debtors under a service contract. Different types of liability for breach of contractual obligations in the sphere of services are analyzed. The legal consequences of liability for breach of contractual obligations, depending on its type and form, are described.

Keywords: civil liability, contractual obligations, service agreement, breach

of obligations, types of liability.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток економіки сприяє виникненню нових правових форм та підходів до побудови договірних відносин. Відтак, законодавство повинно відповідати вимогам часу та потребам суспільства, особливо щодо захисту майнових і немайнових прав учасників цивільних правовідносин. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань є одним з важливих аспектів цивільно-правового регулювання суспільних відносин, що забезпечує охорону та захист прав сторін. Важливим в юридичній науці є питанням видів відповідальності за порушення умов договору про надання послуг, дослідження їх характерних ознак та особливостей застосування. Цим питанням приділено досить багато уваги, однак, практика вирішення спорів у сфері надання послуг залишається неоднозначною.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю детального аналізу різних видів відповідальності за порушення договірних зобов'язань та особливостей її застосування щодо порушень умов договору про надання послуг.

Ступінь дослідження даної теми. Дослідженням питання відповідальності за порушення договірних зобов'язань присвячені праці С.М. Бервено, М.І. Брагінського, С.М. Братуся, В.В. Вітрянського, В.П. Грибанова, О.В. Дзери, О.С. Іюффе, І.С. Канзафарової, Н.С. Кузнецової, Н.В. Федорченко та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей окремих видів відповідальності за порушення договірних зобов'язань у сфері надання послуг.

Виклад основного матеріалу. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань становить основу стабільності правовідносин, а також належного виконання сторонами своїх обов'язків, що забезпечує охорону та захист прав сторін договору. Цивільно-правова відповідальність визначається як негативна реакція держави на правопорушення, що виявляється через застосування до боржника передбачених законом або договором санкцій та сприянні відновленню порушених прав.

В юридичній науці цивільно-правову відповідальність поділяють на види за різними критеріями розподілу. Зокрема, за інститутами цивільного права розрізняють інститут договірних зобов'язань та інститут недоговірних зобов'язань. В залежності від суб'єктів відповідальність може бути індивідуальною або спільною, відтак за характером поділу відповідальності між кількома правопорушниками виокремлюють часткову, солідарну і субсидіарну відповідальність. Залежно від розмірів і обсягу відповідальність буває повна, обмежена, підвищена. Також поділяють за іншими критеріями, проте важливо виділити розподіл залежно від підстав застосування відповідальності, а саме договірну і недоговірну відповідальність.

Юридичне значення поділу відповідальності на договірну і недоговірну розкривається у формах та підставах їх застосування. Так, недоговірна відповідальність визначаються законом, а умовою її настання є заподіяння особі або її майну шкоди, не пов'язаної з невиконанням або неналежним виконанням договірних зобов'язань. Тобто має місце вчинення правопорушення, яке полягає в протиправному порушенні абсолютного суб'єктивного права в результаті заподіяння шкоди учасникам цивільних правовідносин, а саме їх особистим правам та інтересам. В той час як застосування договірної відповідальності визначаються як законом, так і

умовами договору. І, відповідно, підставою настання такої відповідальності є порушення умов договору.

Важливою ознакою договірної відповідальності за порушення зобов'язань за договором про надання послуг є те, що її виникненню завжди передують укладення договору, умови якого визначають відносин між сторонами. Відтак, сторони можуть визначати міру відповідальності, які будуть застосовані в разі порушення зобов'язання, і їх розмір у дозволених законом межах. Сторонами також може бути підвищено або занижено розмір відповідальності порівняно з тією, що передбачена законодавством, якщо законом не передбачено інше. Наприклад, розмір неустойки, встановлений законом, у договорі може бути збільшений або зменшений, крім випадків, передбачених законом.

Н.В. Федорченко пропонує до договірної відповідальності суб'єктів зобов'язань з надання послуг відносити відповідальність, що виникатиме у випадку невиконання або неналежного виконання сторонами умов договору; відповідальність, яка випливає із нормативно-правових актів, що регулюють відносини з надання послуг; відповідальність, яка не може бути визначена по-іншому в договорі, ніж це передбачено в законі [6, с. 99].

Відповідно, договірна відповідальність у зобов'язаннях з надання послуг являє собою систему заходів впливу на боржника шляхом застосування до нього додаткового цивільно-правового обов'язку майнового характеру у випадку порушення умов договору. Так, настання відповідальності має місце лише при наявності певних умов, передбачених законом чи договором про надання послуг. За загальним правилом, юридичною підставою відповідальності є закон, а фактичною - склад цивільного правопорушення. Для притягнення до цивільно-правової відповідальності необхідна одночасна сукупність умов, які утворюють склад цивільного правопорушення [8, с. 138].

Досліджуючи природу цивільно-правової відповідальності В. П. Грибанов зазначав, що підставами її застосування є наявність прав та обов'язків, порушення яких тягне за собою застосування відповідних санкцій, протиправне діяння, наявність шкоди, завданої протиправною поведінкою, наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою правопорушника та наслідками, а також наявність вини правопорушника [1, с. 49].

Відтак, умовами цивільно-правової відповідальності є наявність: 1) протиправної поведінки особи, пов'язаної із порушенням договірних зобов'язань або норм закону при виконанні умов договору; 2) негативних наслідків такої поведінки (шкоди) як матеріальних, так і нематеріальних; 3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою; 4) вини особи, яка заподіяла шкоду. Варто зазначити, що протиправність, шкода, причинний зв'язок є об'єктивними і належать до такого елемента складу правопорушення, як об'єктивна сторона, а вина - суб'єктивна підстава цивільно-правової відповідальності і належить до суб'єктивної сторони складу правопорушення.

Важливим аспектом відповідальності за порушення умов договору про надання послуг є вина. Відтак, у ч.2 ст. 903 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) законодавець визначив, у разі неможливості виконати договір про надання послуг, що виникла не з вини виконавця, замовник зобов'язаний виплатити виконавцеві розумну плату. Проте, якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором або законом [7]. Такий обов'язок є формою відповідальності за порушення зобов'язань. Варто зазначити, що можливі також випадки змішаної вини, тобто вини обох сторін.

Так, суд може зобов'язати замовника лише до часткової оплати послуг.

Проте для сфери підприємницької діяльності закріплена підвищена відповідальність - відповідальність без вини. Відтак, умова, щодо вини не поширюється на виконавця за договором про надання послуг, який зареєстрований як суб'єкт підприємницької відповідальності, відповідно до ст. 906 ЦК України.

При цьому, боржник може бути звільнений від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок непереборної сили. Непереборною силою є надзвичайна або невідворотна за даних умов подія. Законом не визначено переліку обставин непереборної сили, тому сторони, зазвичай, самі визначають перелік таких обставин в договорі.

Також характерним для виконання договорів про надання послуг, відповідно до ст. 614 ЦК України, є те, що винною вважатиметься та сторона, яка допустила порушення умов договору і не доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання.

У випадку відсутності підстав для покладення відповідальності на одну із сторін негативні наслідки неможливості виконання розподіляються між сторонами співрозмірно. Також сторони можуть у договорі розподілити ризики неналежного виконання або невиконання договору іншим чином. Це виявляється у праві виконавця вимагати лише відшкодування понесених витрат. Так, ст. 906 ЦК України не дає прямої відповіді на питання щодо відповідальності за невиконання договору з вини замовника. У такому випадку, якщо інше не передбачено договором чи законом, замовник повинен виплатити виконавцю розмірну наданій послугі ціну та відшкодувати понесені витрати.

Крім того, регулюючи зобов'язання з надання послуг, закон розмежовує відповідальність сторін за невиконання чи неналежне виконання договору за критерієм оплатності договору. Так, норми, що регулюють відповідальність за оплатними договорами також виділяють відповідальність за договорами, які надаються виконавцем при здійсненні ним підприємницької діяльності. При цьому слід звернути увагу на те, що при вирішенні питання про сам факт притягнення до відповідальності не розмежовуються невиконання зобов'язань за договором і неналежне виконання або виконання з порушенням його умов. І одне, і друге вважаються порушенням зобов'язання, яке є підставою для настання цивільно-правової відповідальності. Адже відповідно до ст. 610 ЦК України порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання, тобто неналежне виконання [3].

Крім того, договірна відповідальність має виражений майновий характер, і хоча у практиці непоодиноким є випадки компенсації моральної шкоди як наслідку порушення окремих договірних зобов'язань, ця компенсація є лише додатковою до основного обов'язку з відшкодування майнових втрат [5].

Важливим аспектом в питанні застосування відповідальності має результат послуги, що надається. Так, у момент її завершення він повинен мати усі властивості та характеристики, які передбачені в договорі. Тому з поняттям неналежного виконання тісно пов'язані вимоги щодо якості послуг. Гарантії якості послуг можуть визначатися в законі або в договорі і поширюються на результат надання послуги в цілому, а при наданні певних видів послуг - і на певний період після надання послуги [8, с. 147].

Якщо шкода завдана в результаті невиконання або неналежного виконання безоплатного договору про надання послуг з вини виконавця, то

такі збитки підлягають відшкодуванню в розмірі двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Однак, сторони в договорі можуть змінити розмір відповідальності у межах, визначених законом. Питання відшкодування збитків за безоплатними договорами, які виникли з вини замовника, регулюються ст. 904 ЦК України.

Відповідно до ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки не тільки у формі відшкодування збитків та моральної шкоди, а й припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору, зміна умов зобов'язання та сплата неустойки.

Відтак, зобов'язання може бути припинене як за взаємною згодою сторін, так і на вимогу однієї сторони. У випадку розірвання договору у формі односторонньої відмови в результаті порушення умов договору в порядку, передбачених законом або договором. Сторони можуть скористатися наданим правом у будь-який час - як до початку його виконання, так і під час надання послуги. Крім того таке право на законних підставах може належати будь-якій із сторін [8, с. 152].

Наявність такого права у сторін пов'язана з особливостями послуги і може виникати лише, коли підстави розірвання передбачені законом або договором [3].

До прикладу, ст. 1024 ЦК України та ст. 1025 ЦК України передбачають право комітента в будь-який час відмовитися від договору комісії, а комісіонер має право на односторонню відмову лише тоді, коли строк договору комісії не встановлений в договорі [7].

Також відповідно до ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів» споживач має право відмовитися від договору про виконання робіт і надання послуг, якщо виконавець своєчасно не приступив до виконання договору або виконує роботу так повільно, що закінчити її у визначений термін стає неможливим [4].

Важливо наголосити, що передбачивши у договорі можливість односторонньої відмови, сторони також повинні визначити порядок та наслідки вчинення такого дії. До прикладу, питання, пов'язані з відшкодуванням порядком відшкодування збитків та їх розміри.

Проте, розірвання договору має місце також у випадку застосування санкцій за вчинене правопорушення, тобто, невиконання або неналежне виконання умов договору, що є наслідком є застосування положень ст. 906 ЦК України або інших спеціальних норм [7].

Слід зазначити, що право на одностороннє розірвання договору про надання послуг є як у замовника, так і виконавця. Однак, положення цивільного законодавства по-різному регламентують порядок відшкодування збитків. Так, за загальним правилом, боржник повинен компенсувати збитки за невиконання зобов'язання, тому якщо виконавець скористається правом на односторонню відмову, він зобов'язаний відшкодувати замовнику завдану шкоду. Відтак, виконавець за наявності підстав, встановлених в законі або договорі, має право відмовитися від виконання при умові відшкодування замовнику збитків. Також в законі передбачена можливість сторін скористатися правом відступу від зазначених положень і передбачити в договорі інші правила. Однак, важливо наголосити, що відповідно до ст. 18 «Про захист прав споживачів» умови договорів, які обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими законом, визнаються недійсними [4].

Також, ст. 633 ЦК України забороняє виконавцю відмовитись від

укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідні послуги. А у випадку необґрунтованої відмови від укладення публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою [7].

Висновки. Таким чином, відповідальність за невиконання або неналежне виконання стороною умов договору про надання послуг являє собою встановлені законом та договором юридичні наслідки з метою відновлення порушених майнових прав та відшкодування збитків. Важливе місце у сфері цивільно-правового регулювання у сфері надання послуг займає договірна відповідальність. Відповідно, порушення умов договору про надання послуг тягне за собою застосування відповідальності у формах передбачених законом та договором. До прикладу, припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, або розірвання договору, відшкодування збитків та моральної шкоди тощо. Відтак, відповідальність за порушення договірних зобов'язань про надання послуг у різних формах, незаборонених законом, виступає певною гарантією виконання умов договору та уникнення майнових збитків.

Список використаних джерел

1. Грибанов В.П. Ответственность за нарушение гражданских прав и обязанностей. – М.: Знание. – 1973. – 96 с.
2. Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М.: Юрид. лит., 1975. 880 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубєвої. – К: Правова єдність, 2007. – 1140 с.
4. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
5. Федорченко Н. В. Загальні проблеми зобов'язань по наданню послуг. Держава і право. 2002. — Вип. 17. — С. 237–242.
6. Федорченко Н. В. Особливості цивільно-правової відповідальності сторін за порушення договірних зобов'язань з надання послуг. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. - №5 (163). - С. 94-101.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
8. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. Київ: Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.

References

1. Gribanov, V. P. (1973). *Otvettstvennostj za narushenye ghrzhdanskykh prav y objazannostej* [Responsibility for violation of civil rights and obligations]. Moskva: Znaniye.
2. Ioffe, O.S. (1975). *Objazateljstvennoe pravo* [Obligatory law]. Moskva: Yuridicheskaya literatura., 880 p.
3. YE.O. Kharytonov, O.I. Kharytonova & N.YU. Holubieva (Ed.). (2007). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar* [Civil Code of Ukraine: scientific and practical commentary]. Kyiv: Pravova yednist [in Ukrainian].
4. *Pro zakhyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrajiny vid 12.05.1991 No. 1023-XII* [Consumer protection: Law of Ukraine No. 1023-XII] (1991, May 12) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
5. Fedorchenko, N.V. (2002) *Zaghalni problemy zobovjanzanj po nadannju poslugh*.

- [General Problems of Obligations to Provide Services]. *Derzhava i pravo – State and law*. Iss. 17. pp. 237–242.
6. Fedorchenko, N.V. (2015). *Osoblyvosti cyviljno-pravovoji vidpovidalnosti storin za porushennja doghovirnykh zobov'jazanij z nadannja poslugh* [Features of civil liability of the parties for breach of contractual obligations to provide services]. *Bjuletenj Ministerstva justyciji Ukrainy - Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*. No. 5, pp. 94-101.
 7. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy* [Civil Code of Ukraine] (2003, January 16). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
 8. Dzera O. V. & Kuznetsova N. S. (Ed.). (2004). *Tsyvilne pravo Ukrainy* [Civil Law of Ukraine]. Kyiv: Yurincom Inter, 2004.